6D050600 – «Экономика» білім беру бағдарламасы бойынша философия докторы (PhD) дәрежесін алу үшін дайындалған Жупаргул Шайласовна Абдыкалиеваның «Қазақстан Республикасында ауыл шаруашылық кооперативтерін тиімді дамыту мәселелері және оларды шешу жолдары» тақырыбындағы диссертациялық жұмысына

ҒЫЛЫМИ КЕҢЕСШІНІҢ ПІКІРІ

Жупаргул Шайласовна Абдыкалиеваның «Қазақстан Республикасында ауыл шаруашылық кооперативтерін тиімді дамыту мәселелері және оларды шешу жолдары» тақырыбындағы диссертациялық зерттеу Қазақстан Республикасында ауыл шаруашылық кооперативтерін тиімді дамытудың теориялық және әдіснамалық негіздерін зерттеуге арналған.

Зерттеу тақырыбының өзектілігі ауыл шаруашылығы өндірісінің ұсақтауарлы сипаттағы шағын шаруашылықтарды ауыл шаруашылық кооперативтеріне біріктіру және өндірушіден тұтынушыға дейін өнімді жылжыту инфрақұрылымын дамыту арқылы шешу болып табылады.

Бұл бағыттың басымдығы ауыл шаруашылығы кооперациясын дамыту қажеттілігі Қазақстан Республикасының АӨК дамытудың 2021-2025 жылдарға арналған ұлттық жобасында, ҚР АӨК дамытудың 2021-2030 жылдарға арналған тұжырымдамасында қойылған міндеттерге сәйкестігімен расталады, онда кооперацияны дамыту, оның ішінде осы процесте ЖШҚ әлеуетін пайдалану қажеттілігі және шағын шаруа қожалықтарын құру кезеңдері атап өтіледі.

ҚР Президентінің 2022 жылғы 1 қыркүйектегі Қазақстан халқына Жолдауында Қ.-Ж. Тоқаев: «Шаруалардың өзара ұжымдасуы ауыл шаруашылығын дамытуға жол ашып отыр. Біз осындай пилоттық жобаны жүзеге асырдық. Оған қатысқан ауыл шаруашылығы кооперативтерінің егіні екі есе артық өнім берген. Ал, мал басы шамамен 25 пайызға көбейген. Әр өңірдің ерекшелігін ескере отырып, оң тәжірибені бүкіл елге біртіндеп тарату қажет» деді.

ҚР Үкіметінің 2022 жылғы 12 желтоқсандағы кеңейтілген отырысында Президент: «келесі жылы біз 1 триллион теңге бөле отырып, ауыл шаруашылығы кооперациясын дамыту жөніндегі жалпыхалықтық жобаны іске қосып жатырмыз. Ол 1 миллионнан астам ауыл тұрғындарын қамтиды» - деп атап өтті.

ҚР-да ауыл шаруашылығы кооперативтерін дамыту проблемасының өзектілігі сақталғанына қарамастан, соңғы жылдары олардың дамуының жаңа үрдістері байқалуда. Егер бұрын бірыңғай ауыспалы егіс пайдаланылатын жерді, ауыл шаруашылығы техникасын бірлесіп пайдалану мүмкін болатын ауыл шаруашылығы өнімін өндіруге мамандanған ауыл шаруашылығы өндірістік кооперативтері маңызды өзектілікке ие болса, онда қазіргі уақытта қызмет көрсететін кооперативтер (ауыл шаруашылығы өнімін өткізу, бастапқы қайта өңдеу, ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілерді негізгі өндіріс құралдарымен (тұқымдар, тыңайтқыштар, ЖЖМ, жем және т.

б.), қызмет көрсету агротехникалық, ветеринариялық және т.б.) кооперативтің әрбір мүшесінің заңдық және экономикалық дербестігі сақталатын.

Сонымен қатар, бүгінгі таңда ЖҚШ әлеуетін оларды кооперациялау арқылы пайдалану, ауыл шаруашылығы кооперативтеріне шағын шаруашылықтар кооперациясын дамытуға негізделген «Ауыл аманаты» бағдарламасын іске асыру шеңберінде мал, ауыл шаруашылығы техникасын сатып алуға жылдық 2,5% жеңілдікпен несие беру түрінде мемлекеттік қолдау шараларын ұсыну мәселелері өткір тұр. Сондай-ақ, ҚР-да ауыл шаруашылығы кооперациясын дамытудың басым бағыты нормативтік-құқықтық базаны жетілдіру, 29.10.2015 ж. қабылданған «Ауыл шаруашылығы кооперативтері туралы» ҚР Заңына өзгерістер мен толықтырулар енгізу мәселелері болып табылады. Мәселен, Парламент Мәжілісінде және ҚР Ауыл шаруашылығы министрлігінде осы Заңға өзгерістер мен толықтырулар енгізу мәселелері талқылануда.

Қазіргі уақытта ауыл шаруашылығы кооперативтері санының ұлғаюы ауыл шаруашылығы өнімі өндірісінің өсуінің, өнімді тікелей өндірушілердің кірістерінің, өнімді сақтау, өңдеу, тасымалдау және өткізу салаларында инфрақұрылымды дамытудың, ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілерді өндіру мен оларға қызмет көрсетудің негізгі құралдарымен қамтамасыз етудің сапалық көрсеткіштерін арттыруға қол жеткізуге ықпал ете алмай отыр. Ауыл шаруашылығы кооперативтеріне мемлекеттік қолдау шараларын ұсынуға, олардың дамуының нормативтік-құқықтық базасын жетілдіруге қарамастан, өндірісті ұйымдастырудың бұл нысаны тиімділіктің күтілетін нәтижелеріне, ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілер кооперациясы артықшылықтарының әлеуетті мүмкіндіктерін пайдалануға қол жеткізген жоқ.

Жоғарыда айтылғандарға байланысты жаңа экономикалық жағдайларда ҚР-да ауыл шаруашылығы кооперациясын дамыту бойынша жаңа ғылыми-әдістемелік және әдістемелік тәсілдерді іздеу, олардың одан әрі дамуын тежейтін негізгі факторларды анықтау, дамыған елдердің әлемдік тәжірибесін шолу және оларды Қазақстан жағдайларына бейімдеу, ауыл шаруашылығы кооперациясын дамытудың нормативтік-заңнамалық базасын жетілдіру жөнінде ұсыныстар әзірлеу қажеттілігі негізделеді. Салалық және өңірлік ерекшеліктерді ескере отырып, әрбір модельдің экономикалық тиімділігін есептей отырып, ауыл шаруашылығы кооперативтерінің перспективалық модельдерінің экономикалық негіздемесі, нақты зерттеу объектілері мысалында жұмыс істеп тұрған ауыл шаруашылығы кооперативтерінің экономикалық тиімділігін арттыру бойынша практикалық ұсынымдар әзірлеу. Жоғарыда айтылған мәселелер докторлық диссертация тақырыбын оның өзектілігі мен әлеуметтік-экономикалық маңыздылығын және оның ҚР АӨК басым міндеттеріне сәйкестігін ескере отырып таңдауды айқындады.

Көптеген ғылыми жарияланымдардың болуына қарамастан, республикадағы ауыл шаруашылығы кооперациясының тиісті дамуы әлі де

жетілдірілмеген. Бұл ретте авторлардың көпшілігі АӨК салалары бөлінісінде ауыл шаруашылығы кооперативтерін құру тетігін, олардың дамуын тежейтін факторларды, ұйымдық нысанын, меншік қатынастарын және т.б. қарастырады.Тіркелген ауыл шаруашылығы кооперативтерінің экономикалық тиімділігін арттыру проблемаларын, оның ішінде кооперативке кіретіндердің тиімді жұмыс істеуін олардың мүшелері; ауыл шаруашылығы кооперативтері қызметінің ауданның, облыстың дамуына экономикалық және әлеуметтік әсері және жалпы кооперациялық процестердің АӨК өнімдерін өндіру көлемін арттыруға әсері жеткілікті зерттелмеген.

Зерттеу аясында диссертация келесі жаңа ғылыми нәтижелерге қол жеткізді:

- Зерттеу аясында келесі жаңа ғылыми нәтижелер алынды: - әлемдік теория мен практиканы жалпылау негізінде шаруашылықтың жаңа жағдайларына қатысты «ауыл шаруашылығы кооперативі», «Ауыл шаруашылығы кооперативтерінің тиімді қызметі» ұғымдарының мәні мен экономикалық мазмұны ашылды;

- зерттелетін мәселенің ғылыми-әдістемелік және әдістемелік негіздерін зерттеу негізінде ауыл шаруашылығы кооперативтерінің жұмыс істеу тиімділігін арттыру стратегиясының авторлық көзқарасы, ауыл шаруашылығы тауар өндірушілерін кооперацияның әртүрлі нысандарына біріктіру тиімділігінің негіздемесі критерийі ұсынылған;

- кооперация объектілерін ұйымдастыру арқылы ауыл шаруашылығы кооперативтерінің перспективалық модельдері ғылыми негізделген: «КормСнабТастобе» АШӨК базасында сервистік орталық, «Нарынқол ата» АШӨК базасында жемшөп цехы және олардың экономикалық тиімділігінің есептері ұсынылған; - «Қаратал шекер» АШӨК базасында жеті қабатты қызылша ауыспалы егіс жүйесін енгізу арқылы ауыл шаруашылығы кооперативінің моделі ұсынылды;

- кооперация объектілерін ұйымдастыру арқылы ауыл шаруашылығы кооперативтерінің перспективалық моделдері ғылыми негізделген: «КормСнабТастөбе» АШӨК базасындағы сервистік орталық, «Нарынқол ет өнімдері» АШӨК базасында мал азығы цехы және олардың экономикалық тиімділігінің есептері ұсынылған;

- «Қаратал - шекер» АШӨК негізінде жеті алқапты ауыспалы қызылша егіс жүйесін енгізу арқылы ауыл шаруашылығы кооперативінің шығындарын оңтайландыру моделі ұсынылды;

- математикалық модельді пайдалану негізінде ауыл шаруашылығы шикізатын өндірушілер мен өңдеушілердің тиімді өзара іс-қимылын қалыптастыруды қамтамасыз ететін ауыл шаруашылығы кооперативінің моделі әзірленді;

- Ауыл шаруашылығы кооперациясының заңнамалық және нормативтік-құқықтық базасын талдау негізінде қажеттілік негізделді және «Ауыл шаруашылығы кооперативтері туралы» ҚР Заңына, ҚР Салық кодексіне және және республиканың ауыл шаруашылығы кооперативтерін тиімді

дамытуға ықпал ететін басқа да актілерге толықтырулар мен өзгерістер енгізу жөнінде ұсыныстар әзірленді.

Қорғауға шығарылатын негізгі ережелер:

1. Шаруашылық жүргізудің жаңа жағдайларына қатысты «ауыл шаруашылығы кооперативі», «Ауыл шаруашылығы кооперативтерінің тиімді қызметі» терминдерінің мәні мен экономикалық мазмұнын авторлық түсіндіру.

2. Ауыл шаруашылығы тауар өндірушілерін кооперацияның әртүрлі нысандарына біріктіру тиімділігінің критерийлерінің жүйесі және ауыл шаруашылығы кооперативтерінің тиімді қызметінің көрсеткіштері, ауыл шаруашылығы кооперативтерінің жұмыс істеу тиімділігін арттыру стратегиясының авторлық пайымы;

3. Ауыл шаруашылығы кооперативтерінің қалыптасқан нысандарының қызметін экономикалық бағалау, олардың ҚР-дағы қызметінің оң және теріс бағыттары.

Сүт мал шаруашылығында цифрлық технологияларды қолданудың экономикалық тиімділігі, сондай-ақ жұмыс істеп тұрған ауыл шаруашылығы кооперативтерінің («Алматы асыл тұқымды зауыты» АШӨК, «Тоқжайлау») мәліметтері базасында көңді кәдеге жаратудың қазіргі заманғы тәсілдері, «Қаратал шекер» АШӨК базасында жеті алқапты қызылша ауыспалы егіс жүйесін енгізу және олардың экономикалық тиімділігін есептеу.

4. ауыл шаруашылығы кооперативтерінің өндірістік шығындарын оңтайландыру моделдері: сүтті мал шаруашылығындағы сандық технологиялар, «Алматы»Асыл тұқымды зауыты» АШӨК деректері негізінде, «Тоқжайлау», «Қаратал - шекер» АШӨК негізінде жеті ауыспалы қызылша егіс жүйесін және олардың экономикалық тиімділігінің есептері.

5. Кооперация объектілерін ұйымдастыру арқылы ауыл шаруашылығы кооперативтерінің экономикалық тиімділігінің перспективалық модельдері мен есептеулері: «КормСнабТастөбе» АШӨК базасында қызмет көрсету орталығы, «Нарынқол ет өнімдері» АШӨК базасында базасында жемшөп цехы және олардың экономикалық тиімділігінің есептері.

6. Ауыл шаруашылығы шикізатын өндірушілер мен өңдеушілердің ауыл шаруашылығы кооперативінің математикалық моделін пайдалану негізінде тиімді өзара әрекеттестікті қалыптастыру моделі.

Ж.Ш. Абдыкалиеваның диссертациялық жұмыста тұжырымдалған ғылыми ережелері мен ұсыныстары ауылшаруашылық кооперативтерінің экономикалық тиімділігін жоғары ғылыми-әдістемелік деңгейде арттыруға мүмкіндік береді. Ауыл шаруашылығы кооперативтерінің жұмысының экономикалық тиімділігін жоғары ғылыми-әдістемелік деңгейде арттыруға мүмкіндік береді. Бұл зерттеудің теориялық әзірлемелерін экономикалық мамандықтарға арналған оқу-әдістемелік бағдарламаларды дайындауда қолдануға болады.

Өз жұмысында Ж. Ш. Абдыкалиева теориялық дайындықтың жоғары деңгейін және ауыл шаруашылығы кооперативтері жұмысының экономикалық тиімділігін арттырудың қазіргі заманғы тұжырымдамаларын

түсінуді көрсетті. Бұл зерттеудің теориялық әзірлемелері экономикалық мамандықтар үшін оқу–әдістемелік бағдарламаларды дайындауда және «Ауыл шаруашылық экономикасы», «Кәсіпорын экономикасы», «Ұлттық экономика», «Агроөнеркәсіптік секторындағы есеп және есептілік» және басқа курстар мен пәндер бойынша курстарды оқуда қолданыла алады.

Алынған зерттеу нәтижелерінің практикалық құндылығы мынада: ауыл шаруашылығы бойынша мал мен дақылдарды өсіру, ауылшаруашылық өнімдерін алғашқы өңдеу процестеріне озық технологияларды енгізу, сондай-ақ нормативтік-құқықтық базаны жетілдіру және оларды мемлекеттік қолдау шаралары ұсақтауарлы сипаттағы ауылшаруашылық өндіріс мәселелерін шешу мен олардың мүдделерін қорғау ғана емес, сонымен қатар өндірістік қызметтің тиімділігін арттыруға, өндірілген өнімді тұрақты өткізуге, кооперацияның бірлескен объектілерін ұйымдастыруға ықпал етуінде.

Зерттеу барысында Қазақстан Республикасының ауыл шаруашылығы кооперациясын дамытуға қатысты нормативтік-құқықтық актілеріне өзгерістер мен толықтырулар енгізу қажеттілігі ғылыми негізделді, атап айтқанда «Ауыл шаруашылығы кооперативтері туралы» ҚР Заңына, ҚР Салық кодексіне және т.б.

Зерттеу нәтижелерін сынақтан өткізу және тәжірибеге енгізу мақалаларды жариялау және оларды ғылыми – практикалық, халықаралық конференцияларда талқылау жолымен жүзеге асырылды.

Қорғауға ұсынылған негізгі жағдайлар мен тұжырымдар 26 ғылыми жұмыстарда көрініс тапты, оның ішінде 1 – статья нөлдік емес импакт – факторы бар журналда жарияланған және Scopus мәліметтер базасына енгізілген, 8- ҚР Ғылым және жоғары білім министрлігінің Ғылым және жоғары білім саласындағы сапаны қамтамасыз ету комитеті ұсынатын басылымдарда жарияланған ғылыми мақалалар, 10 – шет мемлекеттерде өткізілген және 5 – Отандық халықаралық ғылыми – тәжірибелік конференциялар.

2018-2019 жылдарға арналған Қазақстан Республикасы ауыл шаруашылығы министрлігінің 2018-2019 жылдарға арналған «Интенсивті технологиялар» Қазақстан Республикасы ауыл шаруашылығы министрлігінің бағдарламалық мақсатты қаржыландыру аясында 2 әдістемелік ұсынымдар әзірленген.

Автордың «Арқарлы Майбурек» ЖШС, «Тоқжайлау» АШӨК 2 енгізу актісі, сондай-ақ «Мал шаруашылығы салаларында интенсивті технологияларды дамыту» ғылыми-техникалық бағдарламасы бойынша Қазақ АӨК экономикасы және ауылдық аумақтарды дамыту ғылыми-зерттеу институты жобалық тобының жұмысына автордың қатысуын растайтын анықтамасы бар.

Диссертациялық жұмыс логикалық құрылымымен, ғылыми сенімділігімен, дереккөздерді дұрыс пайдалануымен, ғылыми зерттеулерге қойылатын заманауи талаптарға сәйкестігімен ерекшеленеді. Презентация

стилі сақталды, есептеулер мен аналитика сауатты жүргізілді, қорытындылар мен ұсыныстар дәлелденген және тәжірибеге бағытталған.

Қорыта келе, Жупаргул Шайласовна Абдыкалиева 6D050600 – «Экономика» мамандығы бойынша философия докторы (PhD) дәрежесін алу үшін дайындаған «Қазақстан Республикасында ауыл шаруашылық кооперативтерін тиімді дамыту мәселелері және оларды шешу жолдары» тақырыбындағы диссертациялық жұмысы Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің Ғылым және жоғары білім саласындағы сапаны қамтамасыз ету Комитетінің белгілеген талаптарына толықтай жауап береді және арнайы мамандандырылған диссертациялық кеңесте қорғауға ұсынып, философия докторы (PhD) дәрежесін алуға лайықты деп қорытынды пікірімді білдіремін.

Отандық ғылыми кеңесші,
І.Жансүгіров атындағы Жетісу
университетінің профессоры, э.ғ.д. **Д.А.Калдияров**

КАДР САЯСАТЫН БАСҚАРУ БӨЛІМІ

ІЛИЯС ЖАНСҮГІРОВ АТЫНДАҒЫ ЖЕТІСУ УНИВЕРСИТЕТІНІҢ КАДР САЯСАТЫН БАСҚАРУ БӨЛІМІ
Қолы Калдияров Д.А.
РАСТАЙМЫН